

Orta Ülke’de Filizlenen Ecnebi Tohumu: Tongwenguan

**Foreign Seed Sprouting in the Middle Country:
Tongwenguan**

Alper DAYIOĞLU*

Geliş Tarihi/Received	Kabul Tarihi/Accepted	Yayın Tarihi/Published	Tür/ Type
07.08.2022	03.10.2022	30.12.2022	Araştırma Makalesi
Atıf/Citation: Dayıoğlu, Alper, “Orta Ülke’de Filizlenen Ecnebi Tohumu: Tongwenguan”, <i>Tarih ve Tarihçi</i> , 1 (2), 2022, s. 1-17.			

ÖZET

İnsanlığın ve ülkelerin gelişiminde şüphesiz dil, iletişim, kültürel ve siyasi temaslar önemli bir yer teşkil eder. Sarı Irmak (黄河) havzasında yeşeren Çin medeniyeti, uzun bir süre kendi sınırlarını çevreleyen bir etki alanında gelişim göstermiştir. 19. asırda Afyon Savaşları ve devamında meydana gelen iç isyanlar ve batılıların işgal teşebbüsleriyle geçen yıllar, Çin’de çalkantılı bir döneme damgasını vurmuştur. Devlet, içinde bulunduğu bu ahvalden selamete çıkmak adına muhtelif reform adımlarını hayata geçirmeyi denemiş, ancak kısmen başarı sağlayabilmiştir. Saray tarafından evvela batılı ülkelerle yoğunlaşan ilişkileri tertip etmek üzere 1861 yılında “Zongli Yamen” (總理衙門) adında bir Dışişleri Genel İdaresi ve aynı çatı altında 1862 yılında “Tongwenguan” (京師同文館) olarak bilinen bir tercüme-enformasyon biriminin kurulması kararlaştırılmıştır. Tongwenguan zamanla kuruluş amacının ötesine geçerek, Çin’de modern eğitim ve düşünce hayatına önemli etkileri olan bir okula dönüşmüştür.

Bu makalede, Çin’in batılı devletlerle ilişkilerini yürütmek üzere diplomat yetiştirmenin yanı sıra, batıdaki kaynak eserlerin Çinceye çevirildiği, modern eğitimin temellerini atan, batılıların etkisiyle kurulan, sonraki reform hareketlerine nispeten etki eden, saraya bağlı eğitim kurumu Tongwenguan (京師同文館) incelenecektir. Öncelikle, Tongwenguan’ın (京師同文館) kuruluşu hakkında genel bilgilere yer verilecek, Çin’de yabancı dil ve çevirinin tarihsel çerçevesi çizilecek, kurumun gelişimi, muhalefetin tepkisi, faal olduğu yıllarda yapılan çeviri çalışmaları ve Çin’deki etkileri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Çeviribilim, Çeviri Tarihi, Modernleşme, Tongwenguan

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Sinoloji Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, alperdayioglu@gmail.com.
ORCID ID: 0000-0003-4221-3509.

ABSTRACT

Undoubtedly, language, communication, cultural and political intercourses have an important place in the development of humanity and countries. The Chinese civilization, that flourished throughout the Yellow River (黄河) basin, developed in an area of influence surrounding its borders for a long time. In the 19th century, the Opium Wars and the years that passed with the internal rebellions that took place and the invasion attempts of the westerners left their mark on a turbulent period in China. The state tried to implement various reform steps in order to get out of this situation, but it was only partially successful. First of all, it was decided by the court to establish a General Administration of Foreign Affairs called “Zongli Yamen” (總理衙門) on 1861 and a translation-information unit known as “Tongwenguan” (京師同文館) on 1862, under the same roof in order to organize intensifying relations with western countries. Over time, Tongwenguan went beyond its founding purpose and turned into a school that had significant effects on modern education and intellectual life in China.

In this article, besides training diplomats to carry out China's relations with western states, Tongwenguan (京師同文館), an educational institution affiliated to the palace, where the western source works were translated into Chinese, which was established under the influence of the westerners and influenced the next reform movements, will be examined. First of all, general information about the establishment of Tongwenguan (京師同文館) will be given, the historical framework of foreign language and translation in China will be drawn, the development of the institution, the reaction of the opposition, the translation studies carried out during its active years and its effects in China will be discussed.

Keywords: China, Translation Studies, Translation History, Modernization, Tongwenguan

Giriş

Çin, geçmişten günümüze uzanan kadim medeniyetlerden biridir. Binlerce yıllık kültür birikimiyle, geniş egemenlik sahasıyla, bilhassa Doğu Asya kıtasının en önemli etki merkezlerinden biri olagelmıştır. Çin'in kıta üzerindeki bu etkinliği kimi zaman sekteye uğrasa da, aralarında Türk ve Moğol gibi yabancı etnik unsurların da bulunduğu, saltanatı ele geçiren hanedan aileleri, kültürel ve milli birliği sağlayarak, egemenlik sahasında yaşayan halkları uzun yıllar aynı çatı altında toplamayı başarmışlardır.

Çin tarih kayıtlarında, ülkeyi çevreleyen, azınlık olarak görülen kavimler, barbar toplumlar olarak nitelendirilir. Dolayısıyla geleneksel tarih anlayışına göre, tanımlayabildiği sınırlı bir toprak parçasının merkezine yerleşen Çin, kendisini dünyanın ortasında açan bir çiçek (medeniyet), diğerlerini ise simgesel olarak bu çiçeğin çevresindeki çorak topraklarda yeşeren verimsiz, yabani otlar (barbarlar) olarak görmektedir. Bu anlayışta, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, Avrupalı ülkelerle yoğun temasların kurulduğu 19. yüzyıla kadar önemli bir değişiklik olmamıştır.

Rönesans ile başlayan aydınlanma hareketinin ardından tezahür eden Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi, batıda köklü reformları körüklerken, sosyal ve bilimsel alanlarda yeni bir çağın kapısı aralanmıştır. Buharlı gemilerin ortaya çıkmasıyla yeni kıtalar keşfedilmiş, ticaret yollarının rotası denizlere taşınmıştır. Batı, kurumsal ve ekonomik gelişimini zirveye taşıırken, Çin’de daha farklı bir gelişim süreci gözlemlenmektedir. Yıllardır süregelen yozlaşmış idari yapı, bürokrasinin hantallığı ve saray içindeki siyasi çekişmeler, Çin’in batıdaki bu gelişmelere ayak uydurmasının önünde önemli bir engel teşkil etmiştir. Fiilen Çin’in batıyla temasları Yuan Hanedanı’na kadar dayandırılmaktadır, ancak 19. yüzyılda patlak veren Afyon Savaşları ve imparatorluğun yarı bir sömürge ülkesine dönüşmesine kadar, Çin’de üretim teknolojileri, denizcilik, silah ve savunma sanayisine dair kısmi çalışmalar göze çarpsa da, topyekün bir reform atılımına rastlanmamaktadır. Qing Hanedanı (清朝) henüz yönetimdeyken, basiretli idarecilerin denemeye kalkıştığı reform atımları muhalif kanatın saldırılarına uğradığı gibi halkta da uzun bir süre karşılık bulamamıştır. Toplumun geneline yerleşmiş gelenekçi ve gerici bakış, yönetimdeki yozlaşmış yapı, 19. yüzyılda Çin’i mahvolmanın eşiğine getirmiştir.

1839 yılında, Qing Hanedanı (清朝) tarafından dış ticaret komiseri olarak atanan Lin Zexu’nun (林則徐) güney Çin’de afyon ticaretini yasaklama girişimleri, akabinde Guangzhou’da (廣州) İngilizlerin elindeki afyon depolarına el koymasıyla patlak veren I. Afyon Savaşı, İngilizlerin zaferiyle sonuçlanmıştır¹. 1842 yılında, İngilizlerle imzalanan Nanjing Antlaşması’na (南京條約) göre, Hong Kong İngiliz egemenliğine bırakılır, bununla birlikte Shanghai (上海), Guangzhou (廣州), Ningbo (寧波), Fuzhou (福州), Xiamen’de (廈門) serbest ticaret limanları açılması kararlaştırılır. Savaş sonrası elde edilen imtiyazlar sonucu, sadece İngiltere’nin değil, Fransa, Amerika ve Rusya gibi devletlerin de emperyalist iştahları gitgide kabarmaktaydı. 1844’de benzer kapitülasyon antlaşmaları Fransa ve Amerika ile de imzalanır². 1856 yılında yine Guangzhou’da (廣州), kaçakçılık şüphesiyle Qing (清) yönetiminin el koyduğu Arrow adlı İngiliz bayraklı ticari bir gemi, II. Afyon savaşı için İngiltere’ye gerekli bahaneyi altın bir tepside sunarken³, bu olay, Çin için geri dönüşü olmayan karanlık yılların başlangıcı olacaktı. II. Afyon savaşında Fransa ile müttefik olarak Çin’e savaş açan İngiltere, bu savaştan da muzaffer çıkmayı bilmiştir. Qing Hanedanı’na (清朝) dayatılan yeni imtiyazlar, istenilen ölçüde karşılık bulamayınca, batılı güçler bu kez Tianjin’e (天津) çıkartma yapar ve olayların akibeti Pekin’in (北京) işgaline kadar gider. Tianjin Antlaşması (天津條約-1858) ve ardından imzalanan Pekin Sözleşmesi’yle (北京條約-1860) yabancı devletlere Pekin’de (北京) daimi elçilik bulundurma hakkı tanınır, yeni ticaret limanları açılır, yabancıların Çin’in iç bölgelerine seyahat etmeleri yasal hale gelir. Aynı şekilde ticaret gemilerine Yangtze (長江) nehrinde serbest dolaşım imtiyazı verilir, misyonerlik

¹ Gürhan Kirilen, *Çin’de Afyon Savaşları*. Ankara, Gece Kitaplığı, Ankara 2015, s. 316.

² Kirilen, *age.*, s. 317

³ Kirilen, *age.*, s. 321

faaliyetleri tamamen serbest bırakılır. Qing Hanedanı'nın (清朝) müşkül durumundan faydalanan kuzeydeki tehdit unsuru Rusya, bu dönemde Mançurya bölgesinin kuzeyinden bir miktar toprak koparmayı başarır. Yabancı devletlerle girişilen savaşlar dışında imparatorluk, Taiping (太平天國) ve Nian (捻军起义) gibi eş zamanlı ortaya çıkan iç ayaklanmaların bastırılması için de mücadele etmekteydi.

Nihayet, Qing Hanedanı'nın (清朝) merkezi otoritesi gitgide zayıflar. İç ve dış güçlerle verilen mücadeleler, yabancılara tanınan kapitülasyonlar, imparatorluğu mali açıdan umumi bir fakirleşmeye sürüklemekteydi. İktidarın ayakta kalabilmesi için gerekli olan maddi kaynaklar yabancılar tarafından borçlanma yoluyla sağlandıkça, emperyalist güçlere verilen imtiyazlar da zamanla daha fazla artmaktaydı. Çin gittikçe kuvvetlenen bir girdaba kapılmış, felaketin eşiğine doğru sürükleniyordu⁴.

Tüm bu gelişmeler, daha önce bahsedildiği üzere, Çin'de karanlık yıllar olarak tarihe geçmiş olsa da, geleneksel tabuların sarsılmaya başladığı, imparatorlukta köklü değişimlerin tohumlarının atıldığı yıllar olarak da dikkat çekicidir. Çin'deki çalkantılı süreç 1839'daki I. Afyon Savaşı'ndan, 1919 yılındaki Dört Mayıs Hareketi'ne (五四運動) kadar devam eder⁵. Genel bir çerçeve çizmek gerekirse, 18. yüzyılın sonlarında Güncel Yazın Metin Eleştirileri Akımı ile başlayan düşünsel alandaki değişim iklimi, Gong Zizhen (龔自珍), Lin Zexu (林則徐) ve Wei Yuan (魏源) gibi bilge devlet adamlarının ortaya koyduğu fikirlerle olgunlaşmış, 19. yüzyıl sonlarına doğru Kang Youwei (康有為), Liang Qichao (梁啟超) gibi entellektüellerin reformist fikirleriyle pratikte kısmen aşama kaydetmiş, 20. yüzyıla gelindiğindeyse Lu Xun (魯迅) gibi yazar-düşünürlerin etkisiyle zirve noktasına ulaşmıştır.

Tongwenguan'ın Kuruluşu

1864 yılında Taiping isyanının (太平天國之亂) bastırılmasından birkaç yıl önce Çin, içinde bulunduğu ahval ve koşulların tetiklemesiyle, merkezi otoritenin yeniden tesisi, eski düzenin canlandırılıp güçlendirilmesi adına bir takım batılılaşma hareketine girişmiştir⁶. 1860'larda başlayıp, yüzyılın sonuna değin devam eden bu hareket tarihe "*Kendi-kendini güçlendirme hareketi*" (自強運動) olarak geçmiştir. Kendi-kendini güçlendirme hareketinin savunduğu felsefe "*Esas ve temel konularda Çin bilimi, pratik konularda ise Batı bilimi ve tekniğinin hedef alınması*" idi⁷. Genel olarak geleceğe dönük yaratıcı, çözüm odaklı ve kalıcı eylemlerdense, hızlı bir şekilde batı bilimi, tekniği, hukuk kaideleri öğrenilerek günlük sorunların aşılması hedeflenmiş, topyekün bir değişimi kucaklayan reform adımları atılamamıştır. Lakin, doğrusal bir tarih görüngesinden incelendiğinde, ufak bir kıvılcım ateşiyle

⁴ Kırilen, *age.*, s. 317

⁵ Kırilen, *age.*, s. 130

⁶ John K. Fairbank, *Çağdaş Çin'in Temelleri 1840-1950*, Doğan Yayınları, Ankara 1969, s. 165.

⁷ Fairbank, *age.*, s. 170.

başlayan ıslahat çalışmaları, zamanla birbirini takip eden yeni ihtiyaçları doğurmuş, batıdan alınan bilim ve tekniğin tek başına ülkeyi kurtarmak için yeterli olmadığı anlaşılınca, batı sosyal bilimlerine kapıları açmak şart olmuş, bunu batı felsefesi takip etmiş, sonunda kökten bir değişim getiren cumhuriyetçilerin ihtilaline kadar süreç devam etmiştir⁸.

1861 yılında, reformcu kanatta yer alan Qing Hanedanı (清朝) üyesi Yi Xin (奕訢) (Şehzade Gong-恭), saraya sunduğu önergeyle “Zongli Yamen” (總理衙門) adında bir Dışişleri Genel İdaresi ve aynı çatı altında “Tongwenguan” (京師同文館) olarak bilinen bir tercüme-enformasyon biriminin kurulmasını teklif etmiştir⁹. Önergenin saray tarafından kabul edilmesiyle birlikte Pekin’de (北京), 1861 yılında Zongli Yamen (總理衙門), 1862 yılında Tongwenguan (京師同文館) kurulur. Özellikle yabancı dil eğitiminin önemiyetine ilişkin, Yi Xin (奕訢) önergesinde şu sözlere yer vermiştir:

Yabancı ülkelerle müzakere ederken, onların tabiatını anlamak elzemdir. Bugün yabancı dil engeli, yazışmaların tefrik edilememesi, her şeyin düpedüz yanlış anlaşılmasına sebebiyet verirken, onlarla mutabakata varmak beklenebilir mi?... Her bir memleketin durumundan haberdar olmak isteniyorsa, muhakkak öncelikle dil bilgisinden girişmeli işe ki, oyuna gelmeyelim¹⁰.

Yabancılarla temasların günbegün artması, yazışmaların yoğunluğu, sözlü veyahut yazılı müzakerelerde Çin tarafının bilhassa tedbirli olmasını gerektiriyordu. Yi Xin (奕訢), bir yandan bu durumun farkında gözüксе de, diğer yandan Zongli Yamen (總理衙門) gibi ara bir kurumun, Tongwenguan’da (京師同文館) yetiştirdiği tercümanlardan faydalanarak yabancı temsilcilerle görüşmeleri yürütmesini saray adına faydalı buluyordu. Böylece hükümdar, yabancılarla birebir temastan uzak tutulacak, yaşanılacak olası bir itibar kaybının önüne geçilmiş olacaktı¹¹. II. Afyon Savaşı’nın hemen sonrasında, sarayın yeni kurumları hızla devreye sokmasının altında yatan önemli bir sebep de, Tianjin Antlaşması’nın (天津條約) 50. maddesinde geçen şu hükümdür¹²:

Majesteleri Kraliçe'nin diplomatik ve konsolosluk temsilcileri tarafından Çinli yetkililere yöneltilen tüm resmi yazışmalar bundan böyle İngilizce olarak yazılacaktır. Şimdilik bunlara Çince bir versiyon eşlik edecektir. Çin, İngilizce öğrenecek öğrencileri tayin ettiğinde ve bu öğrenciler İngiliz diline hâkim olduğunda, Çince belge gönderimine gerek kalmayacaktır. Bu hükümden, İngilizce ve Çince metinler arasında

⁸ Fairbank, *age.*, s. 170.

⁹ Kirilen, *age.*, s. 124

¹⁰ Min Zhao赵旻, “Tongwenguan’ın Gelişim Tarihi ve Katkısı” 京師同文館的发展历史及其贡献. *Chinese Culture Research* 中国文化研究, III/5, Beijing 2000, s. 66-71.

¹¹ Kirilen, *age.*, s. 125

¹² Knight Biggerstaff, *The Earliest Modern Government Schools in China*, Cornell University Press, New York 1961, s. 97-98.

herhangi bir anlam kargaşası olması durumunda, İngiliz Hükümeti'nin metnin İngilizce'sinde ifade edilen anlamını doğru sayacağı anlaşılmaktadır¹³.

Tongwenguan'ın (京師同文館) kuruluşundaki temel amaç, Zongli Yamen'de (總理衙門) istihdam etmek üzere yabancı dil bilen memur yetiştirmek ve Çin-Batı hattındaki diplomasinin sağlıklı bir biçimde yürütülmesini sağlamaktır¹⁴. Ancak, bir yabancı dil okulu olarak kurgulanan Tongwenguan (京師同文館), aynı zamanda bir tercüme dairesi gibi iş görmüştür¹⁵. Zaman içinde müfredatı genişletilen okulda, yabancı dil, bilim, teknik, hukuk, sosyal bilimler olmak üzere, muhtelif alanlarda kaynak teşkil edecek nitelikte kitap çevirileri yapılmıştır. Tongwenguan'ın (京師同文館) bir özelliği de, yüzyıllar boyu, “Dört Kitap, Beş Klasik” (四書五經) üzerine kurulan, Konfüçyüsçü geleneğe bağlı eğitim anlayışını benimseyen Çin'de, modern anlamda ilk devlet okulu olmasıdır. Bu okulun kuruluşunu, Shanghai (上海), Guangzhou (廣州) ve Fuzhou (福州) gibi önemli merkezlerde açılan emsal okullar takip etmiştir. 1900'lere gelindiğinde pek çok şehirde modern okulların açıldığı gözlenmektedir¹⁶.

Çin'de Yabancı Dil ve Çeviri

Çin tarih boyunca hükmettiği geniş topraklarda, kendi içerisinde çok uluslu bir yapıya sahip olduğu gibi, kurulan ve yıkılan hanedanlar, ülke sınırlarını aşan bölgelerde yaşayan toplumlarla ister istemez ilişki kurmak durumundaydı. Bu açıdan bakılacak olursa, Çin'in yabancı dillerle tanışması Zhou Hanedanı'na (周朝) kadar uzanır¹⁷. Savaşan Beylikler (戰國時代) (M.Ö.475-221)¹⁸ döneminde kaleme alınan Liji'nin (Ritler Klasığı-禮記), Wangzhi (Kraliyet Nizamları-王制) bölümünde (36) farklı diller konuşan halkların durumunu tayin etmek için görevlendirilen memurlardan bahsedilir:

Ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan insanlar birbirlerinin dillerini anlayamadılar. Onların beğenileri, ihtiyaçları ve arzuları farklıydı. Görevleri bu insanların fikirlerini anlamak, beğenilerini ve ihtiyaçlarını iletmek olan (memurlar) vardı. Bu memurlara doğuda “ji (寄)”, güneyde “xiang (象)”, batıda “didi (狄鞮)” ve kuzeyde “yi (译)” denirdi¹⁹.

¹³ Antlaşma metninin Çince ve İngilizcesi arasında farklar gözlemlendiğinden, içeriğin daha açık bir şekilde anlaşılabilmesi için makalede her iki dildeki antlaşma metninin harmanlanmış haline yer verilmiştir.

¹⁴ Denis Twitchett ve John K. Fairbank, *The Cambridge History of China (X.Cilt)*, Cambridge University Press, Cambridge 1978, s. 525.

¹⁵ Kırilen, *age.*, s. 140

¹⁶ David Wright, *Translating Science: The Transmission of Western Chemistry into Late Imperial China, 1840-1900*, Brill Academic Publishers, Leiden 2000, s. 295.

¹⁷ Çile M. Kalkan ve Aylin Y. Şaşmaz, “Çin Çeviri Tarihinde Batı Etkisi ve Modernleşme Girişimleri: ‘Tongwen Guan (同文館)’ Çeviri Okulu Örneği”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.25, Kırklareli 2021, s. 892.

¹⁸ Savaşan Beylikler döneminin başlangıç tarihi tartışmalı olmakla birlikte, bu makalede ünlü tarihçi Sima Qian'in tespit ettiği M.Ö.475 tarihi esas alınmıştır.

¹⁹ Kalkan ve Şaşmaz, *agm.*, s. 893.

Song Hanedanı (宋朝) (M.S.960-1279) döneminde Wang Zhaoyu (王昭禹) tarafından derlenen “*Zhou Ritleri Üzerine Meşruhat*” (周禮詳解) adlı eserin otuz dördüncü tomarında (8), yabancı devletlerle yapılan görüşmelerde tercümanlık yapan devlet memuru Xiang Xu'nun (象胥) bahsi geçer:

Xiang Xu'nun (象胥) görevleri, Man (蠻), Yi (夷), Min (閩), He (貉), Rong (戎) ve Di (狄) kavimlerinden elçileri karşılamak, onlara imparatorun sözlerini iletmek ve açıklamaktır, böylece bu devletlerle uyumlu bir ilişki sürdürüldü. Bu devletlerin elçileri veya başkanları imparator ile görüşmeye geldiklerinde, Xiang Xu (象胥) protokole katılır, diplomatik dili kullanarak, onlar adına tercümanlık yapardı²⁰.

Han Hanedanı (漢朝) (M.Ö.202–M.S.220) döneminde Budist öğretinin Çin'e girişiyle birlikte, çeviri alanında Çin'de yeni bir pencere açılmıştır. Song Hanedanı'na (宋朝) (M.S.960-1279) kadar yoğun bir biçimde, Budist rahipler tarafından dini metin çevirileri yapılmıştır²¹. Çin medeniyetinin zirve noktasına ulaştığı Tang Hanedanı (唐朝) (M.S.618-907) devrinde, resmi bir kurum olarak tercüme bürosunun kurulduğu, Ming Hanedanı (明朝) zamanında ise başkent Pekin'de (北京) bir tercüme okulunun bulunduğu bilinmektedir. Qing Hanedanı (清朝) döneminde, kuzeydeki sınır bölgelerinde görev alacak, Ruslar ile görüşmelerde tercüme yapacak memur yetiştirmek üzere, 1757 yılında Rus Dil Okulu (俄羅斯文館) kurulmuştur²². Bu okul, 1862 yılında kurulan Tongwenguan (京師同文館) için emsal teşkil etmiş, eğitim, öğretim ve idari yönetmelikler belirlenirken, sık sık Rus Dil Okulu'nun (俄羅斯文館) yapısı gözden geçirilmiştir.

Yabancı dil ve bilhassa çeviri noktasında, yabancıların Çin'deki çalışmaları da dikkat çekicidir. 17. yüzyılda misyonerlik gayesiyle Çin'e gelen Cizvit papazları batı bilimsel eserlerini Çinceye çevirmiştir. Batıdan gelen matematik, geometri ve astronomi gibi temel bilimler Çin'e tanıtılmıştır. 19. yüzyılda ise ağırlıklı olarak Protestan misyonerleri batı eserlerini Çinceye aktarmaya devam etmişlerdir²³.

Çin ile Batı arasındaki yabancı dil sorunu, diplomatik ilişkilerin geliştirilmesine ket vurduğundan dolayı, Tongwenguan (京師同文館) gibi bir kurumun vücut bulmasına İngilizlerin desteği aşikârdır. II. Afyon Savaşı'ndan sonra, Pekin'de (北京) kurulan İngiliz elçiliğinin temel hedefi, kuşatılmış durumdaki Qing Hanedanı'nın (清朝) ayakta kalmasını sağlamaktır. Elbette bunun en önemli sebebi, “Eşit Olmayan Anlaşmalar” (不平等條約) ile elde edilen kapitülasyonlar ve menfaatlerin uzun vadede güvence altında tutulması, ticari girişimlerin zarar görmesine ve mevcut diplomasinin baltalanmasına engel olmaktır²⁴. Mamafih Tongwenguan (京師同文館) henüz kurulmadan önce yabancıların Çince öğrenmeye

²⁰ Kalkan ve Şaşmaz, agm., s. 893.

²¹ Kalkan ve Şaşmaz, agm., s. 893.

²² Biggerstaff, *age.*, s. 96.

²³ Fairbank, *age.*, s. 171.

²⁴ Melissa Mouat, “The Establishment of the Tongwen Guan and the Fragile Sino-British Peace of the 1860s”, *Journal of World History*, 26/4, Honolulu 2016, s. 734.

başladıkları gözlemlenmektedir. 1850’li yıllarda, İngiliz sefiri Fredirick Bruce’ye hizmet veren Thomas Wade, Çin ile ilişkilerde somut bir gelişme sağlanması için İngiliz sisteminde değişikliğe gidilmesini ve Çince öğrenilmesinin gerekliliğini savunmuştur²⁵. 1753 yılında, Britanya İmparatorluğu’nun doğu ve güneydoğu Asya’da tek yetkili ticari vekili olarak göze çarpan Doğu Hindistan Kumpanyası, Çinlilerle iletişim sorununu çözmek adına, çalışanlarını Çince öğrenmeye teşvik etmiş, dili öğrenip akıcı bir seviyede konuşanlara mükâfatlar dağıtmıştır²⁶. Emperyalist güçlerin Çin gibi büyük bir ülkenin zengin kaynaklarını ele geçirmek ve ülke üzerinde egemenlik kurmaları için yerel halkın dilini, kültürünü ve tarihini öğrenmeleri zaruridir. 1832-1851 yılları arasında Guangdong (廣東) bölgesinde faaliyet gösteren, Sinoloji alanında ilk önemli yayınlardan biri olarak anılan “*The Chinese Repository*”nin 1833 tarihli yayınında geçen bir tabirden dilin önemi ortaya çıkmaktadır: “Böyle bir bilgiye mazhar olmak, yabancıları hem Çince, hem de Çinliler üzerinde güçlü ve tesirli bir hale getirecektir.”²⁷ Tekrar hatırlatılması gereken diğer bir konu da “*misyonerlik*” faaliyetleridir. Çin gibi büyük bir nüfusun o dönemde hristiyanlaştırılması demek, “*ebedi hakikat*”in (İncil), insanlığın neredeyse yarısına aktarılması demektir²⁸. Binaenaleyh, Çin’de bulunan papazlar bu kutsal misyonu gerçekleştirmek üzere, ülkenin çeşitli yerlerinde, farklı Çince lehçelerini öğrenerek dini vaazlar vermişler, çeviri çalışmaları yapmışlardır.

Yeniden Çin tarafına dönülecek olursa, 19. yüzyılın başlarından itibaren batıya olan ilginin ayak sesleri “*değişim*” esasına dayalı yeni fikirlerin ortaya çıkmasıyla duyulmaya başlar. Değişim fikrini körükleyen dayanak İlkbahar-Sonbahar (春秋時代) adlı klasik kitabın Gong Yang Açıklaması’na (公羊傳) ilişkin tartışmada yatmaktadır. Bu tartışma Güncel Yazın Metin Eleştirileri Akımı’nı meydana getirmiştir. Wei Yuan (魏源) ve Gong Zizhen (龔自珍) gibi âlim devlet adamları, iktidarın güncel koşullara göre geleceğe dönük planlar yapmasının zaruri olduğunu savunurlar. Özellikle Wei Yuan’ın (魏源) devrim niteliğinde olan fikirleri dikkat değerlidir. Wei Yuan (魏源) ilk defa “*Yabancıları örnek alarak onları denetim altına alma*” (師夷制夷) düşüncesini dile getirmiştir²⁹. Bu düşünceye göre, Çin’in içinde bulunduğu çıkmazdan çıkıp feraha ermesinin yegâne yolu, yabancıların bilim ve tekniğini öğrenip, bu konularda ihtisaslaşmak ve yabancıların Çin’i yarı bir sömürge haline getirdiği yöntemleri onlara karşı kullanmaktır. Yaşadığı dönemde Wei Yuan (魏源), batılı teknisyenlerin Çin’e davet edilmesini, askeri alanda reformlar yapılmasını, Çinli öğrencilerin eğitim almak üzere yurt dışına gönderilmesini tavsiye etmiştir³⁰.

²⁵ Mouat, agm., s. 734.

²⁶ Mouat, agm., s. 738.

²⁷ The Chinese Repository, II/1, Mayıs 1833, s. 4-5.

²⁸ Mouat, agm., s. 739.

²⁹ Kırilen, age., s. 54

³⁰ Kırilen, age., s. 55-56

Devlet yönetiminde değişimin elzem olduğunu savunan Gong Zizhen (龔自珍) ise şöyle der: “Geçmişten günümüze değişmeden kalan hiçbir yasa yoktur.”³¹ 1838 yılında İmparatorluk Komiseri ünvanıyla afyon ticaretini yasaklamak üzere Guangzhou’ya (廣州) gönderilen Lin Zexu’nun (林則徐) bu görevi almasına en çok heyecanlananlardan biri, Gong Zizhen (龔自珍) olmuştur. Hatta Lin Zexu’ye, (林則徐) görevini yerine getirdiği sırada karşılaşılabilecek olası bir İngiliz saldırısına karşı güney sahillerindeki savunma hattını güçlendirmesi nasihatında bulunmuştur. Devrin önemli isimlerinden olan Lin Zexu (林則徐), güneydeki durumun vahametinden etkilenmiş, görevde kaldığı süre boyunca yabancı dildeki yayınları tercüme ettirerek, otuzu aşkın ülkenin coğrafi bilgileri ve tarihleri hakkında “Dört Kıtanın Kayıtları” (四洲志) adı altında bir derleme çalışması yapmıştır³². 1841 yılında, I. Afyon Savaşı’nın sonuçlarından sorumlu tutulan Lin Zexu (林則徐), sürgün yolunda, Jiangsu Zhenjiang’dayken (江蘇鎮江) Wei Yuan (魏源) ile bir araya gelme şansını bulmuş, Dört Kıtanın Kayıtları’nın (四洲志) taslağı ve diğer derlediği notlarını Wei Yuan’e (魏源) vermiştir. Kendi arşivinde topladığı Çinceye tercüme edilmiş yabancı kaynakları, Lin Zexu’nun (林則徐) notlarıyla birleştiren Wei Yuan (魏源), dönemin önemli kitapları arasında sayılan “Deniz aşırı Ülkelerin Coğrafi Kayıtları” (海國圖志) adlı eserini meydana getirmiştir³³. Ayrıca 1839 yılında Lin Zexu (林則徐), Amerikalı diplomat Peter Parker’dan, Emerich de Vattel’in 1758 yılında yayımlanan “Uluslararası Hukuk” (Le Droit des Gens) kitabını çevirmesini talep etmiş, kitabın belli bölümlerinin Çinceye çevirisi yapılmıştır³⁴. Bu çalışmaların değeri azımsanamayacak ölçüde olsa dahi, esasen çeviri konusunda somut bir ivme kazanılması Tongwenguan’ın (京師同文館) kuruluşundan sonra gerçekleşmiştir.

Okulun Gelişimi ve Muhalif Kanat

1862 yılında Tongwenguan’ın (京師同文館) kuruluşu, çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Okulu faaliyete geçirmek için öncelikle yabancı dil bilen eğitimci istihdam edilmeliydi. Bu amaçla Zongli Yamen (總理衙門), Liangguang³⁵ (兩廣) ve Jiangsu (江蘇) genel valiliklerinden okulda çalışabilecek yetkinliğe sahip nitelikli personel talebinde bulunur. Ancak bu arayış başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Valiliklerden olumlu bir yanıt gelseydi dahi, Pekin (北京) sefirliğine cerrah olarak atanan Dr. D.F. Rennie, bunun mevcut koşullarda mümkün olamayacağını tespit etmektedir: “Böyle bir tahaddüt... şimdi yerine getirilseydi, makam herhalde

³¹ Kırilen, *age.*, s. 51

³² “Dört Kıtanın Kayıtlarında (四洲志) yer alan bilgilerin çoğunun, İskoç coğrafyacı Hugh Murray’nin 1834 tarihli “An Encyclopaedia of Geography” eserinden derlendiği düşünülmektedir. Ayrıca eserin başlığında dört kıtadan söz edilse de, içeriğinde yer alan ülkeler aslında beş kıtaya yayılmış durumdadır.

³³ Agawa Shuzo, “An Essay on the Contributions 《海国图志》 (Haiguotuzhi) Had in Modern East Asia’s Assimilate of Overseas Developments”, *Japonya Araştırmaları* 日本学研究, C. 30, 2020, s. 23.

³⁴ Gürhan Kırilen, “Reformcu Kişiliğiyle Kang Youwei ve Türkiye Seyahatnamesi”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, III/6, Edirne 2013, s. 133.

³⁵ Guangdong ve Guangxi eyaletleri kastedilmektedir.

*Pekin’de bir ‘Pidgin İngilizcesi’³⁶ kürsüsüne dönüşürdü.*³⁷ Okul için Çinli hocalar bulunamadığından, saraya sunulan bir bildiriyle, uygun kişilerin yabancılar arasından seçilmesinde bir sakınca görülmemesi gerektiği anlatılmıştır. Bu noktada en büyük çekince muhalif kanatın vereceği tepkiydi ki, muhalefetin başını tutan Hanlin Akademisi (翰林院) Başkanı Wo Ren’in (倭仁) yabancı eğitimciler hakkındaki düşünceleri çok açıktır: “*Bir Çinli asla barbarları hoca olarak kabul edemez.*”³⁸ Yabancıların hoca olarak seçilmesi herhangi bir Çinli için utanç verici bir durum olarak ortaya konmaktadır. Bunda Çinlilerin yıllarca kendilerini ahlak ve erdem sahibi, medeni bir toplum olarak görürken, yabancıları barbar olarak tanımlaması rol oynamaktadır. Bu tutum, okulun öğrenci alımı aşamasında da boy gösterecektir. Neredeyse okul kapanana dek, muhalefetin benzer itirazlarıyla sık sık karşılaşmıştır. 19. yüzyılın sonudaki bu sağduyudan yoksun çıkışların, David Wright tarafından Kültür Devrimi (文化大革命) (1966-1976) sırasındaki sloganlara benzetilmesi ayrıca dikkat çekicidir.³⁹

Nitekim yabancı eğitimcilerin istihdam edilmesi saray tarafından kabul görmüştür. Thomas Wade’nin tavsiyesiyle, 1862 yazında kiliseye bağlı bir İngiliz misyonerliğinden John Shaw Burdon, İngilizce öğretmeni olarak okula kabul edilir. Hemen öncesinde, Wade’ye dersler dışında dini telkinlerin verilmesine müsamaha edilmeyeceği peşinen bildirilmiştir⁴⁰. Okul içinde misyonerlik faaliyetlerinde bulunulması, Çin tarafının kırmızıçizgilerinden biriydi. Bu endişeye rağmen, okuldaki ilk hocanın misyonerler arasından seçilmesi ilginçtir. Pekin’deki (北京) İngiliz diplomatlar kendi içlerinden Çinceye haiz kabiliyetli birini okul için feda etmek durumunda kalmayacaklarından, başpsikoposluk da kendine bağlı bir vekilin, Tongwenguan (京師同文館) aracılığıyla başkentte bulunmasından hoşnuttu⁴¹. Burdon, sadece bir sene çalışmış, 1863 senesinde Pekin’de (北京) bir misyoner okulu açarak Tongwenguan’dan (京師同文館) ayrılmıştır. Aynı yıl, Burdon’un yerine John Fryer gelmiş, onun da okuldan ayrılmasının ardından 1864 yılında yerine William Alexander Parsons Martin geçmiştir. Burdon ve Fryer’in okuldaki etkinlikleri müphemdir. İkisinin de başkent ve çevresinde konuşulan Çinceyi (Mandarin) anlamadıkları ve derslerde öğrencilerle iletişim sorunu yaşadıkları bilinmektedir. Martin’in işe koyulmasıyla okulun gelişiminde belli bir aşama kaydedilebilmiştir.

1862 yılında saraya sunulan bir önergeyle Rus Dil Okulu’nun (俄羅斯文館) Tongwenguan’a (京師同文館) dâhil edilmesi talep edilmiştir. Yapılan teftişte öğrenciler bir tarafa, Rus okulundaki beş hocadan yalnızca bir tanesinin iyi kötü

³⁶ İngilizce ve Çince sözcüklerin harmanlanmasıyla ortaya çıkan basit bir iletişim dilidir. 17. ve 19. yüzyıllarda Çin’in Kantonca konuşulan liman kentlerinde, çoğunlukla tüccarlar tarafından kullanılırdı.

³⁷ Mouat, agm., s. 741.

³⁸ Wright, *age.*, s. 297.

³⁹ Wright, *age.*, s. 297.

⁴⁰ Biggerstaff, *age.*, s. 99.

⁴¹ Mouat, agm., s. 746.

Rusça'dan anladığı tespit edilmiştir. Talep saray tarafından onaylanır⁴². Böylece 1863 yılında okulda Rusça ve ilaveten Fransızca eğitimine de başlanmış olur. 1866 yılında, öğrencilerden üçü kısa bir keşif turu için Avrupa'ya gönderilir. Öğrenciler üç buçuk ay boyunca İngiltere ve Fransa başta olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerini ziyaret edip fabrikaları, müzeleri gezmişler, gittikleri yerlerde devlet erkânıyla görüşme şansı bulmuşlardır⁴³.

1866'da Zongli Yamen (總理衙門), yabancı dil dışında bilimsel derslerin müfredata eklenmesini saraya teklif etmiş, ancak bu teklif kabul görmemiştir. Bu radikal atılımın dayanağı, matematik, geometri, mekanik, fizik, kimya gibi müspet ilimlerin ülkeyi güçlendirmek için vazgeçilmez gereçler olduğu kanısındır⁴⁴. Ancak muhalif kanattan itirazlar gecikmez, ülkeyi güçlendirmenin esas yolunun, ahlaki güçlendirmek olduğu iddia edilmekle birlikte, buharlı gemilerin ya da silahların üretim prensiplerini öğrenmenin bir fayda sağlamayacağına inanılmaktadır. Wo Ren (倭仁) “ikiyüzlü ecnebinin bildiklerini olması gerektiği gibi aktarmayacağından” dert yanar. Üstelik ona göre “tarih boyunca matematikle gerilemenin önünü kesip ülkeyi selamete çıkararak” olmamıştır⁴⁵. Bilime olan karşıtlık ve duyulan öfkenin yanı sıra, bilimin yabancılardan öğrenilecek olması da muhalifler için adeta bir gurur meselesine dönüşmüştür. Tongwenguan'a (京師同文館) karşı duyulan öfke, eleştirileri öyle bir noktaya getirir ki, 1867 yazında ülke genelinde hüküm süren kuraklığın, kutsal göğün Tongwenguan'ın (京師同文館) varlığına karşı duyduğu memnuniyetsizlikten kaynaklandığı ortaya atılır⁴⁶. Nihayetinde bu karşıtlık, çeşitli dedikoduların, vesveselerin halk arasında yayılmasına neden olur, okula karşı şüpheli bir yaklaşım zuhur eder. Haliyle kayıt için başvuran öğrenci sayısında gözle görülür bir azalma yaşanır.

1867-1874 yıllarında Tongwenguan'da (京師同文館) İngilizce öğretmeni olarak görev alan Michael John O'Brien öğrencilerin kalitesinden yakınmaktadır. Okuldaki öğrencilerin düşkün sancaktar aileleri mensubu olduğunu, eğitim açısından bir gelecek vaatmediklerini, aynı zamanda yabancı hocalardan eğitim aldıkları için hemşehrileri tarafından hor görüldüklerini dile getirmiştir⁴⁷. Ayrıca öğrenci profilini oluşturanlar, umumiyetle orta yaşlı işsiz güçsüz takımıydı. Bu noktada Çin'deki diğer bir sorundan bahsetmek uygun olacaktır. Çin'de 1905 yılına kadar, takriben 1300 yıl boyunca “Keju” (科舉) adı verilen, devlet kademelerine memur yerleştirme sınavları düzenlenmiştir. Sınav, sadece zadegân sınıfına değil, toplumun tüm kesimlerine açık olduğundan, parlak bir geleceğe sahip olmak isteyen bireyler için mühim bir yere sahipti. Bu minval üzere okula kaydolan öğrencilerin çoğu, müfredattaki derslere odaklanacakları yerde, memuriyet sınavlarına hazırlanmak

⁴² Biggerstaff, *age.*, s. 102.

⁴³ Biggerstaff, *age.*, s. 107.

⁴⁴ Biggerstaff, *age.*, s. 109.

⁴⁵ Biggerstaff, *age.*, s. 114.

⁴⁶ Biggerstaff, *age.*, s. 119.

⁴⁷ Biggerstaff, *age.*, s. 124.

adına, boş zamanlarını Konfüçyüsçü klasikleri çalışarak, sekiz bacaklı makale yazımı alıştırmaları yaparak geçiriyorlardı⁴⁸.

1872 yılına gelindiğinde sekiz yıllık temel eğitim programına göre düzenlenen müfredat aşağıdaki gibiydi⁴⁹:

1. Yıl Okuma, yazma ve konuşma (Çince)
2. Yıl Okuma, dilbilgisi, cümle çevirisi, konuşma talimi
3. Yıl Coğrafya, tarih, çeviri talimi
4. Yıl Aritmetik, cebir, yazışma çevirileri
5. Yıl Fizik, geometri, trigonometri, çeviri talimi
6. Yıl Mekanik, kalkülüs, denizcilik ve haritacılık, çeviri talimi
7. Yıl Kimya, astronomi, uluslararası hukuk, kitap çevirisi
8. Yıl Astronomi, yerbilim, madencilik, politik ekonomi, kitap çevirisi

Çeviri Çalışmaları

Zongli Yamen'e (總理衙門) kalifiye tercüman yetiştirmek dışında, Tongwenguan'ın (京師同文館) bir başka misyonu da yabancı dildeki eserleri çevirip yayımlamaktı. Okulda eğitim alan öğrenciler, sekiz yıllık programın son iki yılında kitap çevirisi yapmakla yükümlüydü. 1873 yılında eserlerin basımını ve imparatorluk boyunca çeşitli valiliklere dağıtımını münasip bir hale getirmek için Zongli Yamen (總理衙門) ve okulun bulunduğu yerleşkede bir matbaa kurulur⁵⁰. 1870'lerde, mezun olup okulda kalan öğrenciler Zongli Yamen'e (總理衙門) alınıp tercüman olarak kullanılmaktaydı. 1888 yılında yapılan yeni bir düzenlemeyle, Tongwenguan'ın (京師同文館) içinde bir "tercüme dairesi" tesis edilir, okulda öğretilen dört dilden birer tercüman ve asistan bu daireye yerleştirilir⁵¹.

Çeviri yapılacak olan yabancı dildeki eserler genellikle İngiltere ve Fransa'dan sipariş edilirdi. Yurt dışında bulunan diplomatik temsilcilerden batı eserlerinden bir seçki oluşturup Zongli Yamen'e (總理衙門) göndermeleri talep edilmişti. Keza yabancı sefirliklerin hediye olarak takdim ettiği kitaplar da geri çevrilmemiştir. 1896 yılına gelindiğinde okulun kütüphanesinde 2100 adet yabancı dilde kitap bulunduğu saptanmıştır⁵².

Okulun faal olduğu yıllarda, kırka yakın yabancı dildeki eserin çevirisi yapılmıştır. Çin'de geleneksel çeviri yöntemine göre, Çince bilen bir yabancı ya da

⁴⁸ Mouat, agm., s. 749.

⁴⁹ Wright, age., s.301.

⁵⁰ Biggerstaff, age., s. 135.

⁵¹ Biggerstaff, age., s. 134.

⁵² Hongkai Wang 王宏凯, "Tongwenguan'da Kitap Çevirisi'nin Kısa Tarihi" 京師同文館译书史略, *Shoudu Bowuguan Congkan* 首都博物館叢刊, S.1, Beijing 1994, s. 146-147.

yabancı dil bilen bir Çinli sözlü tercümeyle metni açıklar, birlikte çalıştığı Çinli tercüme dinler ve uygun bir dilde yazıya aktarırdı. Lakin bu yöntemin çeviride zaman zaman anlam farklılıklarına sebep olması, çevirinin niteliğine zarar vermesi kaçınılmazdı. Tongwenguan'da (京師同文館) ise çeviri, müfredatın önemli bir parçasıydı, hem okuldaki hocalar iyi seviyede Çince biliyor, hem de öğrenciler yabancı dil öğrenmekle yetinmeyip yıllarca süren çeviri disiplininden geçiyorlardı. Böylelikle öğrenci-öğretmen iş birliğinden çıkan çevirilerin niteliği haliyle çok daha kusursuz olmaktaydı⁵³. Bilhassa Martin'in uğraşlarıyla çeviri için bazı temel ilkeler geliştirilmişti ki, bu, okulun çeviri konusundaki hassasiyeti ve ciddiyetini ortaya koymaktadır. Bu ilkeleri beş maddeyle özetlemek gerekirse:

- 1- Kaynak eserin esasından uzaklaşmamak, içeriğe uygunsuz ekleme ve çıkarmalar yapmamak.
- 2- Kaynak eserin muhteviyatına sadık kalmakla beraber, aynı zamanda çevirinin üslubunu hedef dile uygun olarak belirlemek.
- 3- Çevirilecek eserin en düzgün baskısını seçmek.
- 4- Çevirilecek metindeki sözcük seçimini Çin'deki yaygın dil alışkanlıklarına göre belirlemek.
- 5- Anlaşılması güç olan örtük ifadeleri dipnot koyarak açıklamak⁵⁴.

1864-1900 yılları arasında, Tongwenguan'da (京師同文館) yapılan çevirilere göz atmak gerekirse, öncelikle hukuk (7) ve astronomi (7) alanındaki eserlerin çevirisine önem verildiği anlaşılmaktadır. Bu ikisini, yabancı dil (5), matematik (4), kimya (3), tıp (2), fizik (3), tarih (3) ve ekonomi (3) gibi alanlarda ortaya koyulan çeviri eserler takip etmiştir. Dikkat çeken bazı eserlerin listesi aşağıda verilmiştir⁵⁵:

No	Çeviri Eser Listesi		Basım Tarihi
	Özgün Adı	Çince Adı	
1	Elements of International Law	萬國公法	1864
2	La Guide Diplomatique	星輶指掌	1876
3	An Introduction to Practical Astronomy	星學髮軔	1876
4	Introdcution to the Study of International Law	公法便覽	1877
5	English Grammar	英文舉隅	1879

⁵³ Wang, agm., s. 146.

⁵⁴ Wang, agm., s. 147.

⁵⁵ Wang, agm., s. 148.

6	Le Droit International Codifié	公法會通	1880
7	Manual of Political Economy	富國策	1880
8	Leçons Elementaires de Chimie	化學指南	1882
9	Le Manual des Lois de la Guerre	陸地戰列新選	1883
10	Human Anatomy	全體通考	1886

Sonuç Yerine

1895 yılında patlak veren Çin-Japon Savaşı, Çin'in ağır bir bozguna uğramasıyla son bulur. Kendi-kendini Güçlendirme Hareketi'nin de (自強運動) hüsrarla sonuçlanmasına yol açar. Çin'de hanedan'ın meşruiyeti iyice zayıflarken, Japonya bölgesel manada Doğu Asya'da söz sahibi olmaya başlar. Bu sonuç, her iki ülkede eş zamanlı başlayan reform hareketlerinden Japonya'nın (Meiji Restorasyonu ile) muzaffer, Çin'in ise muvaffakiyetsiz çıktığına işaret etmektedir. Tüm bu gelişmeler ışığında, Çin'de daha kökten değişimlerin öngörüldüğü Yüz Gün Reform Hareketi'nin (戊戌變法 / 百日維新) (1898) yürürlüğe geçirildiği görülmektedir. Hareketin bir parçası olarak, bugünkü Pekin Üniversitesi'nin selefi olan modern eğitim kurumu Jingshi Daxuetang (京師大學堂) kurulur⁵⁶. 1899 yılında tezahür eden ve iki yıl boyunca devam eden Boksör Ayaklanması'nın etkisiyle, hem Tongwenguan (京師同文館) hem de Jingshi Daxuetang (京師大學堂) ağır bir darbe alır, iki yıl boyunca iki okulun da kapatılmasına karar verilir. 1902 yılına gelindiğinde, sarayın buyruğuyla Jingshi Daxuetang (京師大學堂) yeniden açılır, Tongwenguan'ın (京師同文館) yetki alanı, Zongli Yamen'den (總理衙門) bu yeni okula devredilir ve Tongwenguan (京師同文館) üniversitenin bünyesine dâhil olur⁵⁷.

Neredeyse okulun kuruluş tarihi olan 1862'den günümüze değin süregelen, başarı ve başarısızlık ekseninde cereyan eden, okul hakkındaki çift kutuplu tartışmaların sığ kaldığı ve kesin bir yargıya varamadığı görülmektedir. Tarafsız bir değerlendirmenin yegâne şartı, tarihi koşulları göz ardı etmemekte yatmaktadır. Makalenin genelinde Çin'in yakınçağ döneminde yaşadığı çalkantılı duruma, sarayın ve toplumun muhafazakâr yapısına ışık tutulmuştur. Binlerce yıl geleneklerin ağır bastığı, bilimin küçük bir zanaat, hatta "kirlenmiş bir ırmak" olarak hor görüldüğü⁵⁸, geniş bir coğrafya ve nüfusa hükmeden bir ülkede, radikal

⁵⁶ Wright, *age.*, s. 307.

⁵⁷ Biggerstaff, *age.*, s. 138.

⁵⁸ Çile M. Kalkan ve Aylin Y. Şaşmaz, "Çeviride Modernleşme Girişimleri: Osmanlı Babıali ve Çin Jiangnan Arsenal Tercüme Bürosu Örneği", *Turkish Studies-Language and Literature*, 16/4, Ankara 2021, s. 2356.

reform hareketlerinin uygulamaya konması bir yana, dile getirilmesi dahi kolay bir iş değildi.

Tongwenguan (京師同文館) kuruluşundan itibaren, aralıksız olarak muhafazakâr kanatın eleştirileriyle boğuşmak durumunda kalmıştır. Bunun neticesinde, ayrıcalıklı bir sınıf olan Sekiz Sancak (八旗) hanelerince okula öğrenci gönderiminde çekimser bir tavır benimsenmiş, okul özellikle ilk yıllarında parlak öğrenci kadrosunu bünyesine katmayı başaramamıştır. Memuriyet sınavlarında gerekli düzenlemeler erken tarihlerde yapılamadığı için bu sınavlara katılıp saray kadrolarında resmi bir mevki elde etmek Tongwenguan'daki (京師同文館) pek çok öğrencinin geleceğe dair hayallerini süslemeye devam etmiş, eğitim programı süresince memuriyet sınavlarına çalışmak öncelikli bir hal almıştır. 1889 yılında yapılan bir eleştiriye göre, okuldan mezun olup yurtdışında tercüman olarak görevlendirilen mezunlar, adamakıllı yabancı dil bilmemekte, resmi görevlerini yerine getirmektense, yabancı yetkililerle entrikalar çevirip diplomatik bir makama yükselmek için tavsiye mektubu almaya uğraştıklarıyla itham edilirler⁵⁹. Sık sık dersleri kıran öğrencilerinden birine çıkışan İngilizce hocası O'Brien, öğrencinin kesin bir tavırla İngilizce öğrenimine karşı duyarsız olduğunu ve o dönemde çoğu öğrencinin aynı zihniyeti paylaştığını aktarmaktadır⁶⁰. Buna ilaveten, Martin'in talebeler hakkındaki tespiti ilginçtir: "...asla kendilerini ikinci bir yabancı dil öğrenimine adamayı gerekli görmemişlerdi... onlara göre bir dilin öğrenimini kotarmak bile eşine az rastlanır bir hüner sayılıyordu..."⁶¹

Mamafih Tongwenguan'ın (京師同文館) ortaya koyduğu somut etkiler de ortadadır. Henüz görev atanması yapılmayan veya yurtdışı görevinden yurda dönen mezunlar, okula geri döndüklerinde, hocalık, editörlük gibi pozisyonlara atanır, Zongli Yamen'in (總理衙門) tercüme dairesinde çalışır ya da çeşitli tercüme projelerine katılırlardı. Yurtdışına gönderilen temsilcilere okuldan mezun tercümanlar eşlik ederdi. 1876 senesinde İngiltere'de açılan sefirlik, sonraki üç sene içinde kalıcı olarak kurulan Berlin, Paris, Washington, Tokyo ve St. Petersburg sefirlikleri için Tongwenguan'dan (京師同文館) tercümanlık yapacak personel talep edilmiştir. Anlaşıyor ki, Çin'in genişletilen hariciye yapısının sağlam bir temele oturtulmasında okulun müspet katkıları olmuştur⁶².

Tongwenguan'ın (京師同文館) başarısızlığına dem vurulan noktalardan biri de çeviri çalışmalarının yetersizliğidir. Bu kanyı desteklemek için en sık başvuru olan sav, aynı dönemde Shanghai'da (上海) çeviri konusunda oldukça aktif bir rol üstlenen Jiangnan Tophanesi'nde (江南大營) yapılan çalışmalardır. Tophanenin bünyesinde kurulan tercüme dairesinde, Tongwenguan'a (京師同文館) oranla çok daha fazla çeviri yapılmıştır. Lakin özünde askeri bir birim olan tophanenin esas amacı buharlı

⁵⁹ Biggerstaff, *age.*, s. 142.

⁶⁰ Biggerstaff, *age.*, s. 146.

⁶¹ Biggerstaff, *age.*, s. 146.

⁶² Biggerstaff, *age.*, s. 147.

gemiler yapmak, silah üretimini öğrenmekti. Burada yapılan tercümelemlerin niteliğini Tongwenguan (京師同文館) ile karşılaştırmak doğru değildir. Zira iki yapının kuruluş amacı çeşitli açılardan birbirinden ayrılmaktaydı. Öncelikle Tongwenguan'da (京師同文館) bilindiği üzere, hukuk, tarih, coğrafya, ekonomi gibi sosyal alanlarda çeviri çalışmaları yapılmış; bu çalışmalar sayesinde devlet idaresi, yabancılarla ilişkiler, hukuki hakların kapsamı gibi konularda, sadece günlük değil, uzun vadede de başvurup fikir edinilebilecek kaynaklar ortaya çıkmıştır. Bilimsel konularda yapılan çeviriler için de benzer bir durum söz konusudur. Tophane, askeri alanda hızlı bir gelişim göstermek ve Çinli mühendisler yetiştirmek adına, uygulamada kullanabileceği materyallere önem verirken, Tongwenguan'da (京師同文館) bilimsel teorileri, yani bilginin özünü barındıran eserler çevrilmiştir⁶³.

Nihayetinde, Tongwenguan'ın (京師同文館) faaliyetlerini küçümsemek, okulu başarısız bir deneme olarak addetmek haksızlık olur. Yapılan çevirilerin Çin'de modern düşüncenin yayılmasına ön ayak olması bir tarafa okul, hariciye yapısının güçlendirilmesine katkıda bulunmuş, kalifiye tercüman ve öğretmenler yetiştirmiş, bugün Çin'in en önemli yüksek eğitim kurumlarından olan Pekin Üniversitesi'ne örnek teşkil etmiştir⁶⁴.

Kaynakça

Biggerstaff, Knight, *The Earliest Modern Government Shools in China*, Cornell University Press, New York 1961.

Eberhard, Wolfram, *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

Fairbank, John K., *Çağdaş Çin'in Temelleri 1840-1950*, Çev. Ünsal Oskay, Doğan Yayınevi Ankara, 1969.

Kalkan, Ç. M. & Şaşmaz, A. Y., "Çin Çeviri Tarihinde Batı Etkisi ve Modernleşme Girişimleri: 'Tongwen Guan (同文館)' Çeviri Okulu Örneği", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.25, Kırklareli 2021, s. 892-909.

Kalkan, Ç. M. & Şaşmaz, A. Y., "Çeviride Modernleşme Girişimleri: Osmanlı Babiali ve Çin Jiangnan Arsenal Tercüme Bürosu Örneği", *Turkish Studies-Language and Literature*, 16/4, Ankara 2021, s. 2347-2361.

Kırilen, Gürhan, "Reformcu Kişiliğiyle Kang Youwei ve Türkiye Seyahatnamesi", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, III/6, Edirne 2013, s. 121-160.

Kırilen, Gürhan, *Çin'de Afyon Savaşları*, Gece Kitaplığı, Ankara 2015.

Mouat, Melissa, "The Establishment of the Tongwen Guan and the Fragile Sino-British Peace of the 1860s", *Journal of World History*, 26/4, Honolulu 2016, s. 733-755.

Shuzo, Agawa, "An Essay on the Contributions 《海国图志》 (Haiguotuzhi) Had in Modern East Asia's Assimilate of Overseas Developments" 试论《海国图志》对近代东亚获取

⁶³ Wright, *age.*, s. 311.

⁶⁴ Biggerstaff, *age.*, s. 153.

海外信息的贡献. Çev. Wang Lianwang王连旺, *Japonya Araştırmaları* 日本学研究, C. 30, 2020, s. 23-48.

Twitchett, Denis ve Fairbank, John K., *The Cambridge History of China*. X.Cilt, Cambridge University Press, Cambridge 1978.

Wang, Hongkai王宏凯, “Tongwenguan’da Kitap Çevirisi’nin Kısa Tarihi” 京师同文馆译书史略, *Shoudu Bowuguan Congkan* 首都博物馆丛刊, S.1, Beijing 1994, s. 146-153.

Wright, David, *Translating Science: The Transmission of Western Chemistry into Late Imperial China, 1840-1900*, Brill Academic Publishers, Leiden 2000.

Zhao, Min赵旻, “Tongwenguan’ın Gelişim Tarihi ve Katkısı” 京师同文馆的发展历史及其贡献, *Chinese Culture Research* 中国文化研究, III/5, Beijing 2000, s. 66-71.